

KENT KİMLİĞİNİN KORUNMASI VE KOLEKTİF BELLEK MEKANLARININ TESPİTİ

Esra MUTLU¹ Ayşegül TANRIVERDİ KAYA² A. Hakan POLAT³

¹ Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Düzce/TÜRKİYE

² Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Düzce/TÜRKİYE

³ Düzce Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Düzce/TÜRKİYE
essramutlu@outlook.com

Özet- Birçok bilim dalı için -nöroloji, psikoloji, felsefe, tarih gibi disiplinlerin tartışma konusu olan bellek kavramı toplumla ilişkilendirildikten sonra mimarlık disiplininde de yer almaya başlamıştır. Mekânların belleğin oluşturma aracı olması ya da hatırlatılması konusunda uyarı bir nesne olması bellek kavramının mimarlık disipliniyle doğrudan ilişkili olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bireyin belleği yalnızca bireysel anılarıyla değil toplumsal etkileşimin yaşandığı kamusal alanlarda deneyimledikleri mekânsal pratiklerle de oluşmaktadır. Varlığımızı sürdürdüğümüz yapıları çevrede toplumun ortak belleğinin oluşması birçok şekilde gerçekleşmektedir. Bu oluşumlara etki eden ve somut bir biçimde her zaman karşımıza çıkan başlıca etki mimari çevredir. Bu noktada devreye giren mimari, hızla değişen ve gelişen küresel döneme ayak uydurmakta güçlük çeken toplumda kimi zaman bellek kesintilerine neden olmaktadır. Kolektif belleğin zedelenmesi mekân duygusu (sense of place), aidiyet, topluluk duygusunun zayıflamasına ve yer kimliğinin kaybolmasına neden olduğundan, bireyselleşmiş, sağlıklı toplulukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çalışma kolektif bellek kavramının literatürde irdelenerek, kolektif mekânların tespit edilmesi için bir yöntem önermeyi amaçlamaktadır. Bireysel belleklerde oluşan imgelerin toplum için ortak olup olmadığını veya hangi mekânların bellekte ortak olduğunu irdelemek için sözlü mülakat ve zihin haritalarından oluşan iki bölümlü anket yöntemi kullanılmıştır. Tespiti yapılan mekânları hatırlama ve unutmaya döngüleri başlıkları altında ayırarak var olan tehditler ve potansiyeller ortaya konmuştur. Yapılan bu tespitlerin gelişim rotası üzerinde bulunan kimlikleşme kaygısına rehber olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler- kolektif bellek, kimlik, koruma, yer/mekân

CONSERVATION OF URBAN IDENTITY AND DETERMINATION OF COLLECTIVE MEMORY SPACES

Abstract- The concept of memory, which is the subject of discussion of disciplines such as neurology, psychology, philosophy, and history, started to take place also in the discipline of architecture. The fact that spaces are a warning object for the creation or reminder of memory proves that the concept of memory is directly related to the discipline of architecture. The memory of the individual is not only formed by individual memories but also by the spatial practices they experience in public spaces where social interaction takes place. The common memory of the society in the built environment in which we exist is realized in many ways. The main influence that has always been seen in concrete form is the architectural environment. The architecture that came into play at this point sometimes causes memory disruptions in the society which has difficulty in keeping up with the rapidly changing and developing global era. Since the collective memory damage

causes sense of place, belonging, weakening of the sense of community and loss of place identity, it leads to the emergence of individualized, unhealthy communities. This study aims to propose a method for identifying collective spaces by examining the concept of collective memory in the literature. The recommended method consists of four stages; Contextual investigation of the architectural environment, determination of the demographic characteristics of the society as a part of the architectural environment, verbal interview with individuals and mental maps. The research aims to reveal the threats and potentials for urban identity by identifying the memory cycles of collective memory spaces. With this proposed method, determination and preservation of urban identity through collective memory spaces are aimed.

Key Words- collective memory, identity, conservation, place/space

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Bu çalışma kent kimliğinin tespiti ve korunması için kolektif bellek kavramı üzerinden bir yöntem önermektedir. Konu ile ilgili kavramsal literatür taraması yapılarak, bellek, kolektif bellek, mekân ve kimlik kavramları açıklanmıştır. Öncelikle bellek kavramı tartışılmış, kolektif bellek mekânları ve bunun ‘Yer’in kimliğinin oluşumundaki önemi vurgulanmıştır. Sonuç olarak kent kimlik öğelerini ve kolektif belleği oluşturan kentsel mekânları tespit etmek için bir yöntem geliştirilmiştir. İlk bölümde konu kavramsal tanımları bakımından açıklanarak tartışılmıştır. İkinci bölümde geliştirilen ve önerilen yöntem anlatılmıştır.

1.1. Bellek Kavramı ve Kolektif Bellek (Concept of Memory and Collective Memory)

Bellek konusu ile günümüzde hala geçerli olan çalışmaların sahibi nörolog Sigmund Freud, bellek kavramını ‘bireysel’ olarak yorumlamıştır. Hatırlama ve unutma biçimlerinin bellekle doğrudan ilişkili olduğunu savunmuş ve bunların tamamen kişisel bir durum olduğunu düşünmüştür. Dolayısıyla hatırlama ve unutma ritüelleri kişinin kendini koruma mekanizması olduğundan bireysel olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı dönemde benzer konular üzerinde çalışmalar yapan Henri Bergson ise, Freud’a paralel biçimde düşünmüştür. Belleği çeşitli algılamalar sonrasında zihinde oluşan imgelemeler olarak tanımlamaktadır. Bu algılamalar psikolojik etkilere ya da kültürel farklılaşmalara göre değişiklik göstermektedir. Bellek kavramına farklı bir boyut kazandıran yaklaşım ise Bergson’un öğrencisi Maurice Halbwachs olmuştur. Halbwachs’a göre bellek, alt yapısı bireysel hatırlama veya uyarılmalardan meydana gelse de en nihayetinde sosyal birleşimlerden oluştuğunu iddia etmiştir [1]. Bellek, toplum tarafından üretildiğinden ‘kolektif bellek’ kavramının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Halbwachs’a göre Freud ve Bergson’un tariflediği şekildeki bireysel bellek, bireylerin yaşadığı çevreden, sosyo-kültürel bağlarından ayrı düşünülemez ve bu sebeple bellek mutlaka toplumsaldır [2]. Halbwachs’ın bu yeni yaklaşımı şehir plancıları ve mimarlar için yeni tartışma konusu haline gelmiştir. Aslında önceleri farklı disiplinlerin tartışma konusuyken tam da ortaya atılan bu ‘kolektif bellek’ kavramından sonra mimarlık disiplinine dâhil olmuştur. Belleğin toplumsal olduğu öngörüsü, kişilerin yapıları çevre ile ilişkisinin bellek bağlamında irdelenmesine zemin hazırlamıştır ve birçok disiplinde olduğu gibi yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Burada önemli olan belleği, kişisel sınırlardan kurtarıp, sosyal ve kültürel sınırlar içerisinde konumlandırmaktır [3].

Aldo Rossi, ‘Şehrin Mimarisi’ adlı kitabında kolektif bellekten bahseder ve bu kavram hakkındaki fikirleri her ne kadar Halbwachs’a paralel olmuş olsa da mimarlık mesleğinden dolayı daha mekânsaldır. Rossi’nin hipotezine göre; kentin belirli kısımlarında hafızanın oluşması için sosyal ilişkilerin var olması gerekmektedir [4]. “*Kentin kendisi orada yaşayanların kolektif belleğidir*” der Aldo Rossi. Kenti oluşturan her öge kentin kendisinde ve bellekte bulunmaktadır. Yaşanılan

yerin, süreç içerisinde biriktirdikleri onun anlam ve ruhunu oluşturmaktadır. Yere olan bağlılık dar ölçekte mekân belleği iken mimari çevre ile oluşan kolektif bellek üzerinden varlığını sürdürülen ve çevre ile kurulan anlamlı ilişki kentsel bellek adı altında ele alınmıştır.

Pierre Nora (Les Lieux de Memoire) diğer tartışmalardan farklı olarak daha somut örnekler vererek yeni tartışmalara yol açmıştır. Nora'ya göre modern toplumların geçmişle olan bağları zayıf olduğundan ve içsel bilgileri bulunmadığından geçmişle olan bağı kurmak için -anısal mekânlar- oluşturarak bağları güçlendirmeye çalışırlar [5]. Zamanla olan bağı göz ardı edip geçmişte olanı bugün yeniden inşa etmek sanal görünse de kişilerin kökleriyle olan ilişkisini temsil edecektir ve hatta zamanla buna gereksinim duyulacaktır. Geçmiş bugün yeniden inşa etmek yapay görünse de başka bir açıdan kolektif belleğin korunmasını sağlaması noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Nora'dan sonra bu konuda çalışmalarını ön plana çıkaran diğer bir isim Christine Boyer'dır. Boyer diğerlerinden farklı olarak kolektif belleğin hatırlama ve unutma ritüelleri üzerine yorumda bulunmuştur. Hatırlama ve unutma pratikleri gündelik yaşantı ve yapıları çevre ile doğrudan ilişkilidir. Hızla değişen dünyada hatırlama zor olan ancak ihtiyaç duyulan bir eylem olmuştur. Bu noktada Boyer, kamusal alanların kolektif bellek ve kent kimliği için belirleyici olduğunu düşünmektedir.

Sonuç olarak toplumsal bellek kavramı Maurice Halbwachs tarafından ortaya atılmış olsa da devamında farklı bakış açılarıyla geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Bellek kavramının toplumla bağlarının kurulması ile şehir plancıları ve mimarlarında tartışma konuları haline gelmiştir. Gelecek nesillere aktarılan sosyal veya kültürel değerlerin bütünü olarak ifade edebileceğimiz bellek kavramı, toplumsal çerçeveden bağımsız düşünülemez. Belleğin oluşması, sürdürülmesi ve aktarılması ise nesnel aracılığıyla olacağından mimarlık disiplini ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Bireysel bellek, tekil olarak belleklerde canlanan imgeleri, kişisel yansımaları tarifler; ancak bu kavramlaştırmanın aksine toplumsal bellek, geçmiş ile ilişkili birtakım yansımaların toplum tarafından ortak imgelerle anılması veya ortak hafızada yer bulmuş imajların, geliştirilmiş düşünce ya da paylaşımların bütünü olarak tanımlamak mümkündür [6]. Dolayısıyla kolektif bellek, topluluk içerisinde yaşanan eylemler, tecrübeler veya bunların yaşandığı yer ve çevresi aracılığıyla oluşmaktadır [7].

1.1.Bellek ve Mekân (Memory and Space)

Her aktivite bir mekânı içermektedir. Dolayısıyla mekânlar, süreç içinde yaşanan toplumsal olayların, zihinlerde biriken ortak deneyim ve yaşantıların izlerini taşımaktadırlar. Bellek ve mekân konusu üzerine çalışan düşünürler fikir ayrılığında olsalar da bellek kavramı etkileşiminin az olduğu, aidiyetin olmadığı topluluklarda yaşayan bireyler için oluşmayacağı düşünülmektedir [8]. Bellek, toplumsallaşma süreci içerisinde bellek olma niteliğine ulaşmaktadır. Kolektif anımsamaların varlığının devamı sağlayan en önemli etken olan sosyal / ortak temsiller, kolektif belleği şekillendiren ve kolektif belleğin temelini oluşturan "ortaklık" ve "aidiyet" duygusunu beraberinde getiren ve besleyen sembollerdir [8]. Kolektif belleğin var olması için bireyler veya toplum için anlam ifade eden 'yer' ile ilişki kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla ortak bir geçmişe referans veren bu semboller bütünü üzerinden mekânların somutlaştırılması ortak kimliğin korunmasını sağlamaktadır. Ancak kimi öğeler kolektif bellekte varlık bulma sebebini özgün bir bağlamda bulunuyor olmasına borçlu iken, kimisi geçmişle bugün arasında bağ kurma işlevine sahip olduğundan kalıcı olmaktadır [9]. Farklı birtakım sebeplerden dolayı bile olsa ortak belleğin oluşumunun altında yatan nesnel sebep mimari çevre olmaktadır.

Mekânda varlığını hissettiren ve kolektif geçmişin özelliklerini barındıran somut izler, mekânın kullanıcıları olan bireylerin zihninde bireysel, sosyal, tarihsel, kültürel, vb. değerlerle birleşerek "mekân belleği" oluşumuna işaret etmektedir [5]. Mekânda kalıcı hafıza "Yaşam boyunca mekânla ilgili duyuların, algılamaların, öğrenmenin, deneyimlerin ve anıların yalnızca kendi bileşenleri ile değil; içinde geçen fenomenlerle, ortam özellikleriyle ve yaşamla birlikte

ilişkilendirilmesi” olarak açıklanmaktadır [10]. Mekânlar belleğin bağlamıdır ve mekânların fiziksel üretimi mimarlık pratiğindedir. Yani mimarlık üretimleri sayesinde bellek süreçlerini tetikleyici işlevi görmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Mekânın Duyum Aşaması [11].

Halbwachs ‘a göre bellek, bireyin ait olduğu sosyal gruplar içinde yaşadığı deneyimlerle oluşur ve belirli bir zaman ve mekân ilişkisi içerisinde var olur. Bu sosyal çevreyi genelde aile, dini inanışlar ve sosyal sınıflar belirlemektedir [12]. Bireyin kimliği yalnızca anılarıyla değil toplumsal etkileşimin yaşandığı kamusal alanlarda deneyimledikleri mekânsal pratiklerle de oluşmaktadır. Yani kolektif bellek kamusal alanda paylaşılan deneyimlerle artan ve kentsel anıtlar veya kentsel peyzaj elemanları ile sürdürülen ortak hafızadır. Bu paylaşılan anılar, deneyimler veya ritüeller olmadan kolektif bellek sürdürülemez ve korunamaz. Kamusal mekânlar, toplumsal kullanım sonucunda kolektif bir ürüne dönüşmektedir. Dolayısıyla toplum ve mimari bir arada olmadan belleğin sürdürülmesi beklenemez. Lefebvre ‘nin de söylediği gibi; kentsel anıtlar belleğin somut olarak varlığını yansıttığı en önemli yapısal elemanlar olmaktadır.

Kolektif belleğin varlığından söz edebilmek için aidiyet hissinin var olması gerekmektedir ve sadece zihinlerde kalmadan geçmişle ilişki kurmak anlamına gelmektedir. Kentin kamusal alanları ise bu pratikler için tam manasıyla bir sahne görevi görmektedir. Kolektif belleği olmayan toplumlar aidiyet hissinin duyulmadığı bir sosyal çevreye işaret etmektedir. Dolayısıyla toplumsallaşmasının en üst noktada gerçekleştiği kentsel kamusal alanlarda kolektif belleğin gücü de en yüksek seviyededir. Kentin bileşenleri olan sokaklar, binalar, meydanlar toplumsal belleğin mekânsal çerçevesini oluşturmaktadırlar. Kentsel ölçekte her kademedeki kolektif bellek aranabilir ancak toplumsal etkileşimlerin, ortak paylaşımların en fazla yaşandığı kentsel alan meydanlar olduğundan en önemli kolektif bellek mekânı meydanlardır. Grupların yaşam öyküleri, aile bağları, ulus bilinci, aidiyet gibi kavramları, grup üyeleri arasındaki toplumsal belleğin sürekliliği ve toplumsal grupların birlikteliğinin devamı için grupların paylaştıkları ortak mekânların varlığı gereklidir. Bu mekânlar topluluk üyelerinin kimliklerinin, anılarının ve sürekliliğinin dayanağı olmaktadır [13].

Kentler değişmekte olan dönemlere ayak uydururlar. Bu değişim doğaldır ve olması gerektir. Ancak geleceğe uyum sağlarken geçmiş ile bağı koparmak ortak bellek kavramı bütününde kırılmalara yol açar ve unutmaya döngüsü içerisine girer. Kentlerin zorunda oldukları değişim ve dönüşümler tekil olarak ele alındığında bireylerin aidiyet izlerini yok ederken, bireylerin bir araya gelmesiyle de topluluğun izlerinin silinmesine yol açar. Fiziksel değişimlerin sosyal düzeni etkilediği gerçeği ile yüzleşmek gerekmektedir. Kentlinin, kolektif olarak bağ kurduğu mekanların yok edilmesi, hasar alması veya o mekandaki düzenin bozulması, kentin geçmişine, kökenine, tarihine yapılacak hasarlardan farksızdır. Sürekli değiştirilen işlevler, sokak isimler, yapı düzenleri toplumsal yapıyı zedelerken, kentsel bilinçliliği de azaltmaktadır. Kentsel mekanlar dönüşüm geçirirken, geçmişin izlerini muhafaza etmek ve özgünlüklerini koruyabilmek; kimlikli, aidiyet hissinin var olduğu kentsel düzenin oluşmasını beraberinde getirecektir [14]. Bu bilgiler ışığında ortak bellekte yer bulmuş, sosyal iletişimlere sahne olan kaliteli ve konforlu alanlar olarak tanımlayabileceğimiz kentsel mekanların tespit edilmesi geçmiş ve gelecek arasındaki bağı kurma noktasında atılacak ilk adımdır.

1.1. Bellekte Oluşan Kimlik (Memory Identity)

Bireyler toplum içinde kültürel, sosyolojik, ideolojik konumları ve derecelenmeleri ile toplumsal hayatı oluşturmaktadır. Aslında bu çeşitli statü farklılıkları toplumsal yaşantıyı oluşturmanın yanı sıra her defasında yeniden üretilmesini de sağlamaktadır. Kamusal alanlar veya mimari mekânlar zamana bağlı olarak meydana gelen karşılaşmalara, toplumsal eylemlere ev sahipliği yaparak kolektif belleğin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Toplumun bir şekilde kurduğu diyalektik ilişki mimari aracılığıyla belleğe dönüşmektedir. Bu oluşumda nesne vasfında olan mimari 'kolektif hatırlatma' işlevine sahiptir. Ancak toplumsal belleğin çerçevesini yalnızca kolektif hatırlama belirlemez, her ne kadar zıt gibi görünse de 'kolektif unutma' da bu çerçevenin bir parçası olmaktadır. Kolektif hatırlama toplumun ve sosyal grupların sorumluluğu olarak karşımıza çıkar ve evrenseldir. Herhangi bir bireyin, imgeler veya bir takım kişisel izler oluşturduğu mekânda bulunması yalnızca kendi kişisel deneyimlerini veya mekân ile ilgili izlerin anımsanmasını gerektirmez, aynı mekânda kurulan sosyal bağların ve karşılaşılan kişilerin anımsanması da kaçınılmazdır [6]. Bunun gibi toplumun mekânla bağlantılı olarak geçmişe dönük hatırlamaları kolektif hatırlama olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla bellekte imgesi oluşmuş olan mekânsal bağlamı ortadan kaldırmak geçmişe erişme noktasında engel olacak veya anımsamayı zorlaştıracaktır. Süreç içerisinde bu engellenmenin kolektif unutma eylemine dönüşmesi kaçınılmazdır.

Kamusal alanlar kent kimliklerinin inşa edildiği, kolektif belleğin kurgulandığı ve sürekliliğinin sağlandığı kesişim noktalarıdır. Kentte güçlü kimliklerin ve imgelerin bulunduğu alanlarda yeniden üretim, koruma veya geliştirme gibi tasarım pratiklerinin uygulaması, kolektif bellek zedelenmeden yapılmalı ve belleğin sürdürülebilirliği en önemli tasarım kriteri olmalıdır. The European Prize for Urban Public Space ödülünü alan Berlin ULAP Platz projesi toplumsal belleğin meydanlar üzerinden sürdürülebilirliğinin en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. ULAP Meydan projesiyle yeşil dokusu bozulmadan, bellek katmanlarına ve kırılmalara vurgu yapılmış, tren yolunun yukarı alınarak alanın bütünselliği sağlanmış, yerleştirilen bankların gece ışıklandırılmasıyla o bölgede ölmüş insanlara bir anma mekânı olarak tasarlanmış, gündüzleri de insanların buluşma alanı olarak kent yaşamında yerini almıştır [2].

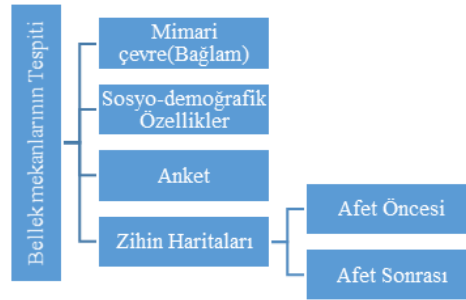
Berlin örneğinin aksine kolektif belleğe saygı duymadan zedelenmelerin yaşandığı yaklaşımlarda eğer toplum direnç göstermiyorsa kentsel bilinç ve kültürün değişime uğradığı, toplumun ortak değer ve imaj öğelerinde farklılaşmaların olduğu, özet olarak toplumun değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kolektif bellek doğrudan mekânla ilişkilidir ancak yalnızca mekânların ortadan kaldırılmasıyla değil kentsel bilincin olmaması, geleneklerin unutulması da bu sonuca neden olabilmektedir. Özellikle 1950'lerden sonra Türkiye toplumunun yapısı göçlerle değişmiştir. Bu süreçte; toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı da hızla değişmiş, göçlerle kente gelen farklı sosyal grupların kent kültürü ile tanışmaları da geç olmuştur. Bu nedenle kent kültürü ve hafızası toplumun her kesimi tarafından paylaşılamamış ve ortak değerler sürdürülememiştir [12]. Toplumsal değerlerin gelecek nesillere aktarılamamasına kültürün, kimliğin ve en önemlisi kolektif belleğin zedelenmesi neden olmaktadır. Bu da doğrudan kentsel bilinçsizlik demektir ve kentsel bilincin oluşmadığı toplumlarda kolektif hafızanın sürdürülmesi beklenmemelidir.

2. YÖNTEM (METHOD)

Bu araştırmada, çalışmanın materyalini teşkil eden kent ve kent kimliğinin bir parçası olan kolektif belleği oluşturan bellek mekânlarının tespiti için bir yöntem önerilmektedir. Öncelikle, kentlerde yaşanan afet, göç, gibi travmalar, ortak bilinçte birleştirici özelliği olması nedeniyle, kolektif bellekte yer bulmuş noktaların tespitinde önemli bir parametre olarak kabul edilmiştir.

Önerilen yöntemin ilk aşamasını seçilecek örneklem alanın tarihsel, kültürel bağlam içerisinde oluşum ve değişim döngüleri oluşturmaktadır. İkinci aşama, sözlü görüşmeler ve anketler üzerinden yapılan değerlendirmelerden meydana gelmektedir. Son bölümde ise belirlenen mekânların belirli parametreler üzerinden bellek süreçlerinin inceleme aşaması ile sonuçlandırılmaktadır (Şekil 2). Bu parametreler;

- Afet (sel, deprem, göç)
 - ✓ Can kaybı
 - ✓ Maddi kayıpları
 - ✓ Yer değiştirme durumu
- Demografik Özellikler
 - ✓ Yaş faktörü
 - ✓ Cinsiyet Faktörü
 - ✓ Aile Yapısı
 - ✓ Yaşama Biçimi (Ritüeller, alışkanlıklar vb.)

Şekil 2. Kolektif bellek mekânlarının tespiti için öneri yöntem

Mimari çevrenin algısı, bireylerin sosyo-ekonomik özellikleri, kültür, eğitim gibi farklılıkları nedeniyle değişiklik göstermektedir. Bu da anlam farklılıklarına yol açarak, her birey için farklı bellek çerçeveleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplumun ortak belleğine ulaşabilmek için bireysel anket veya görüşmelerde farklı bellek çerçevelerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular sorulması gerekmektedir.

2.1. Veri Toplama ve Anket Yöntemi (Data Collection and Survey Method)

Çalışmada tasarlanan yöntemin ikinci aşamasını oluşturan anket ve yüz yüze görüşmelerde elde edilen bilgiler nitel, anket verileri ise nicel veri olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Bireylerle görüşmelerde istenilen zihin haritalarının karşılaştırılmasıyla nitel veriler elde edilecekken, kolektif bellek mekânlarının tespiti için yapılan anket çalışmalarından da nicel verilerin elde edilmesi beklenmektedir. Görüşmelerde kentsel bellekteki imajları ortaya çıkarabilmek için Lynch'in kent imgesi kuramında yer alan beş imaj ögesi temel alınarak sorular hazırlanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Kentsel Bellek Öğeleri için Anket Modeli

DEMOĞRAFİK ÖZELLİKLER
1.Adı – Soyadı
2.Yaş
3.Cinsiyet
4.Meslek
5. Eğitim Durumu
6.Doğum Yılı – Yeri
7.Afet Öncesi Yaşanılan Yer
8.Afet Sonrası Yaşanılan Yer

ÇEVRENİN ALGILANMASI

1. Afet öncesinde devamlı kullandığınız veya sevdiğiniz ancak bugün afet sebebiyle var olmayan kentsel mekânlar nelerdir? Anılarınızdan bahsederek anlatınız. (Meydan, park, su ögesi, sinema, heykel, kafe vb.)
2. Sizin için afet öncesinde en önemli sembolik binalar nelerdi? **Günümüzde hangileridir?
3. Afet sonrası kentte gözlemlediğiniz değişimlerden bahsedebilir misiniz? Anılarınızdan bahsederek anlatınız. ** Bu değişimler sizde nasıl etki bıraktı? (Olumlu – Olumsuz)
4. Eski yaşadığımız çevre ile yeni yaşadığımız çevrenin (afet öncesi ve sonrası) benzerlik ve farklılıkları nelerdir? ** Bu benzerlikler yeni çevre ile kurulan ilişkide fayda sağladığını düşünüyor musunuz?
5. Eski yaşadığımız çevre ile yeni yaşadığımız çevrenin (afet öncesi ve sonrası) benzerlik ve farklılıkları nelerdir? ** Bu benzerlikler yeni çevre ile kurulan ilişkide fayda sağladığını düşünüyor musunuz?
6. Afet öncesinde arkadaşlarınızla nerede buluşurdunuz ve sosyal olarak hangi bölgede daha fazla bulunurdunuz? ** Afet sonrası sizin için bu noktalar veya bölgeler değişti mi? Değiştiyse yeni noktalardan bahsediniz?
7. Afet Öncesi kent için hatırladığınız imajları harita üzerinde çizebilir misiniz?
8. Afet Sonrası kenti için hatırladığınız imajları harita üzerinde çizebilir misiniz?

2.1. Afet Öncesi ve Sonrası Bellek Mekanlarının Zihin Haritaları ile Değerlendirilmesi (Evaluation of Pre and Post-Disaster Memory Spaces with Mind Maps)

Zihin haritaları dördüncü aşamayı oluşturmaktadır. Afet geçirmiş kentler için, afet öncesi ve sonrasına ait iki ayrı kent haritası üzerinden hafızada kalan noktaların belirlenmesi istenmektedir. Görüşmeler sonrasında alınan cevaplar neticesinde bireylerin kent için yer ile anlamlı ilişkiler kurmasını sağlayan mimari nesnelere ve kentte uyarıcı olan, korunması gereken, toplumun ortak hafızasında varlığını sürdürebilmiş veya sürekliliği olan imajların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bu aşamada hatırlama sırası önemli bir kıstas olmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde, bireylerin belirli bir harita üzerinde anımsadıkları kentsel mekânları (cami, meydan, cadde, sokak, mahalle vb.) işaretlemesi beklenir ve hatırlama sırası önemli olduğundan hatırladıkları noktaları numaralandırmaları istenmektedir. Böylece kent için önemli olan noktalar veya kentin barındırdığı kimliği oluşturan güçlü elemanlar tespit edilir. Kentte yaşayanlar için karakteri güçlü olan, hafızada yer etmiş güçlü elemanların konumu bilişsel haritalama yöntemi ile analiz edilmektedir [15].

Bilişsel haritalama kişilerin gündelik ve fiziksel çevrenin algılanmasında kullanılan, mekânla ilgili bilginin elde edilmesi, kodlanması, depolanması, çözümlenmesi ve uygulanmasını içeren bir süreçtir [14]. Bu harita ve şemalar, çevre ve mekânın algılanmasında, insan ve mekân ilişkilerinde ve mekânların birbiri ile olan ilişkilerini anlamda önemli bir role sahiptir. Bu yöntem sayesinde kentsel imaj öğeleri belirlenerek, kent kimliğini meydana getiren güçlü öğelerin korunması, geliştirilmesi ve sürekliliği sağlanabilmektedir (Şekil 3) [15].

Şekil 3. Bilişsel Haritaların Oluşum Süreci [16].

Genellikle bu yöntemde bireyden, alanın haritasını çizmesi istenmektedir, elde edilen imaj haritalarında yer alan kentsel öğelerin sayısı, çizim tekniği vb. özellikler kıyaslanmaktadır. Bu çalışmada ise zaman faktörü nedeniyle iki ayrı döneme ait kent haritaları katılımcılara verilerek (Şekil 3) afet öncesi ve afet sonrası kent merkezine ait yapılacak olan işaretlemelerin kıyaslanmasıyla sürekliliğini koruyanların tespitinin yapılması ya da bu süreçte unutulmuş öğelerin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

İşaretlenen alanlarda önemli olan tekrarlanma sayısı ve hatırlanma sırası olmaktadır. Haritalar üzerine işaretlenen toplam imaj mekânı (TİM) sayısı üzerinden değerlendirme yapılarak ortalamasının alınması önerilmektedir. İşaretlenen noktaların genel listesi yapıldıktan sonra, anketlerde hatırlanan maksimum *imaj mekân sayısı (TİM)* en yüksek değer olarak alınmıştır, hiç

hatırlanmamışsa 0 puan olacak şekilde ardışık olarak azalan bir puanlama sistemi geliştirilmiştir. Yöntemin uygulanacağı alan veya bölgelere göre imaj sayıları değişiklik göstereceğinden maksimum puan anketlerden çıkan imaj mekân sayısı olarak seçilmiştir. İmaj mekânlarının hatırlanma frekansı ve frekansların büyükten küçüğe göre sıralanışının aritmetik toplamı *Toplam Puanı* (P değerini) vermektedir. Alınan toplam puanın katılımcı sayısına oranı ortalama hatırlama değerini vermekte olup eşitlik 1’de ifade edildiği gibi hesaplanmaktadır.

$$\sum p / n = \bar{e} \quad (1)$$

Burada; $\sum P$: Toplam Puan, n : Katılımcı Sayısını, \bar{e} : Ortalama değeri göstermektedir.
(Toplam Puan / Katılımcı Sayısı = Ortalama Değer)

Afet öncesi ve sonrası kolektif bellekte var olan kentsel mekânların; formülden elde edilen ortalama değerlerin sıralanması ile öne çıkma seviyesi belirlenmiştir. Aynı zamanda kimlik oluşturma potansiyelinin hangi kentsel mekânlarda fazla olduğunun analizi de bu değerler sayesinde irdelenebilmektedir. Bu sıralamanın dışında yıllar arasında mekânlara karşılık gelen ortalama hatırlama değerlerinin kıyaslanmasıyla hafızada olan mekânların unutulma döngüsünde olup olmadığına ya da kolektif bellekte sürekliliği sağlayabilme durumuna cevap olmaktadır. Bu araştırma çerçevesince geliştirilen yöntem farklı bölgelerde veya farklı mekansal nitelikteki alanlarda yeniden çalışılarak sınanacaktır (teyit edilecektir). Bundan sonraki aşama, Düzce kentinde travma etkisi oluşturan depremi referans alarak; deprem öncesi ve sonrası kolektif bellek mekânları tespit edilmesi, kimlik mekânlarının korunması ve geliştirilmesi için önerilen yöntemin pratiğini yapılması olacaktır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA (CONCLUSION AND DISCUSSION)

Bireyin kimliği yalnızca anlarıyla değil toplumsal etkileşimin yaşandığı kamusal alanlarda deneyimledikleri mekânsal pratiklerle de oluşmaktadır. Yani kolektif bellek kamusal alanda paylaşılan deneyimlerle artan ve kentsel anıtlar veya kentsel peyzaj elemanları ile sürdürülen ortak hafıza olmaktadır. Bu paylaşılan anılar, deneyimler veya ritüeller olmadan kolektif bellek sürdürülemez ve korunamaz. Anket çalışmasından elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile çok tekrar eden imajların bireysel hafızada yer ettiğine veya bireylerin zihinlerinde oluşan imgelerin toplum hafızasında ortak olan bellek mekânlarını işaret ettiği sonucuna varılmıştır. Frekansların ise o kent için kimlik potansiyeli olan kentsel mekânların tespit edilmesine yardımcı olacak veri olduğu; tam tersi yönde düşünüldüğünde frekansların yıllar içinde azalma göstermesi o mekânın unutulma döngüsü içerisinde olduğunu ifade ettiği düşünülmektedir. Tespit edilen mekânların potansiyelleri, kentli için taşıdığı anlamları ile ortaya koyarak korunması veya benzer işlevlerle gelecek nesillere aktarılması sayesinde kolektif bellekte öne çıkan değerler korunacak ve yeni imajlar ile birlikte birikerek katmanlar halinde devam edecek olup, söz konusu olan birikme kente kimliğini kazandıran öğeler olacaktır.

Kent veya kentli için varlığını koruyabilen ve hafızalarda sürekliliği olan mekânlar önem arz ederler. Bu mekânların tespit edilmesi, gelecek nesillere benzer işlevlerin veya ritüellerin korunarak aktarılmasına, geçmişin katmanlar halinde birikmesine, kentin özgünleşmesine ve kentsel bilincin oluşmasına yardımcı olacaktır. Kimlikli kentler meydana getirmek, tarihten gelen ve geleceğe aktarılan birikmelerin ve katmanların korunması veya tahrip edilmemesi ile olur. Önerilen bu metot sayesinde tespit edilen bellek mekânlarının korunması, geliştirilmesi ve sürekliliği olan yapıların korunmasına, varsa tehditlerin tespit edilerek gerileyen potansiyelin arttırılmasına yönelik bir rehber oluşturmaktadır. Tespit edilen kentsel mekânlara korunma kaygısıyla yaklaşıldığında aidiyet ve duyarlılığın olduğu bir toplum, kimlikli, yaşanabilir, sağlıklı bir kentsel çevre elde edilecektir.

5. KAYNAKLAR (REFERENCES)

- [1] M. HALBWACHS, "The Collective Memory [Chapter 4]," pp. 1–15, 1950.
- [2] I. E. ÇALAK, "Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekanlar: ULAP Platz Örneği, Almanya," *Tasarım + Kuram*, vol. 8, no. 13, 2016.
- [3] H. CUŞA, "Murathan Mungan'ın Seçtikleriyle Bir Dersim Hikayesinde Kolektif Bellek: DERSİM," *Tunceli Üniversitesi Sos. Bilim. Derg.*, vol. 2, no. 3, pp. 89–98, Dec. 2013.
- [4] Ü. A. BAYRAKTAR, "Fractions in Urban and Collective Memory and Transformation of Public Space : the Harbor Example in the Kyrenia Town," pp. 291–318, 2015.
- [5] P. NORA, *Hafıza Mekanları*. 2006.
- [6] K. GANIÇ, "Kentsel Yapıtlar Üzerinden Bir Mekansal Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi." İstanbul, 2016.
- [7] S. SAK, "Cyberspace As a Locus for Urban Collective Memory," no. January. 2013.
- [8] S. SAYAR AVCIOĞLU and O. AKIN, "Kolektif Bellek ve Kentsel Mekan Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi'nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi," *İdealkent*, vol. 8, no. 22, pp. 423–450, 2017.
- [9] A. ÇELEN ÖZTÜRK, "Eskişehir ' in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri," *İdealkent*, vol. 7, no. 20, pp. 856–880, 2016.
- [10] N. Ö. ÖZAK and G. P. GÖKMEN, "Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi Nilüfer," *İtüdergisi Mimar. Planlama, Tasarım*, vol. 8, no. 2, pp. 145–155, 2009.
- [11] N. Ö. ÖZAK, "Bellek ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekansal Ögeler." İstanbul, 2008.
- [12] Z. ULUDAĞ and H. AYCI, "Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci," *İdealkent*, vol. 7, no. 20, pp. 746–773, 2016.
- [13] A. YILDIRIM, "Kültür Varlıklarının Korunması Bağlamında Toplumsal Bellek : Meydanlar (Taksim Meydanı Örneği)." İstanbul, 2018.
- [14] S. ASLAN and P. KİPER, "Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi," *İdeal Kent*, vol. 7, no. 20, pp. 881–905, Sep. 2016.
- [15] K. LYNCH, "The City Image and its Elements," in *The Image of the City*, 1960.
- [16] S. TÜRK, "Beypazari Kimliğinin Bilişsel Haritalama Yöntemi ile Değerlendirilmesi," *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sos. Bilim. Enstitüsü Derg.*, pp. 483–483, 2017.